

EDEBİ AKIMLAR - 2

EKSPRESYONİZM (DIŞA VURUMCULUK)

- 20. yüzyılın başlarında empresyonizmin dış dünyadan gelen izlenimleri yansıtmaya özelliğine karşı çıkan ve **Almanya'da doğan** ekspresyonizmde (dışavurumculuk), iç âlemden doğan duyguları en gizli ve çıplak yönleriyle dışa vurmak amaçlanmıştır.
- Genç kuşağın, şiddet, toplumsal çatışmalar ve savaşa karşı dile getirmeye çalıştığı bir tür eleştiri ve başkaldırıdır.
- akımın temsilcileri hızla çöken bir toplumda seslerini duyurabilmek için yoğun anlatım, temalarda şemacılık ve üslupta şiddet (çılgıya dayalı üslup) yararlanmışlardır.
- Klasik kuralların dışına çıkmış, dış âlemin anlamsızlığına, ruh ve mana kazandırma hedeflenmiştir.
- İnsanın ruhsal durumları, iç gözlem yoluyla yansıtılmıştır.
- Yeni bir insan, yeni bir dünya amacıyla olan sanatçılar, faydalı ve eğitici bir sanat (sanat toplum için) anlayışına sahiptir.
- İnsan, toplumdan hatta kendisinden bile soyutlanmıştır.
- Vincent Van Gogh**, resimle birlikte duygularını da anlatması nedeniyle bu akımın öncüsü kabul edilir.
- Yapıtlarda **fantastik ve korkunç olaylara yer vererek** insanların ruhsal durumları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Temsilciler

James Joyce, Franz Kafka, Ernst Weiss, T. S. Eliot, Hugo Ball, Arp, Hans, Eugene Gladstone O'Neill, Heinrich Mann, Alfred Döblin

EMPRESYONİZM - EKSPRESYONİZM FARKI

EMPRESYONİZM

- Sanat sanat içindir.
- Doğanın, dış dünyanın bireyde uyandırdığı izlenimler, duygular yansıtılır.
- Bir yönüyle sembolist anlayışın sürdürülmesidir.

EKSPRESYONİZM

- Sanat toplum içindir.
- Bireyin iç dünyasının tepkileri, iç gözlem, sanata yansıtılır.
- Yeni bakış açısına sahip birey ve yeni bir dünya amacı güder.

KÜBİZM

- 20. yüzyılda empresyonizme tepki olarak **Fransa'da doğmuş, resim ve şiiri** etkilemiştir.
- Akımın önderleri Pablo Picasso, Georges Braque, Juan Gris ve Fernand Leger'dir.
- Kübistler olaylara, objelere anlam verirken, sanat için senteze varırken aklın araya girmesini kabul etmezler; onlara göre **şiir akla ve mantığa dayanmamalıdır**.
- Geleneksel akıl ve mantık perspektifi reddedilmiştir.
- Sanatçının hayal gücü yansıtılmıştır.
- Görülmemiş, söylenmemiş olan yeni bir gerçeklik aranmıştır.
- Varlık; iç, dış, maddi, manevi yönleriyle bütüncül olarak yansıtılmıştır.
- Bütüncül yansıtmaya karışıklık ve karmaşaya zemin hazırlamıştır.
- Resim sanatıyla dayanışma içinde olunmuştur.
- Sözcükler dildeki en uzak anlamlarıyla kullanılmıştır.
- Şiirde görsellik önemsenerek resimdeki üç boyutluluk, şiirde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.
- Dilin doğal söz dizimi, yapı ve anlam mantığı bozulmuştur.
- Dil anlamsal değil, biçimsel bir iletişim aracına dönüştürülmüştür.
- Noktalama işaretleri kullanılmamıştır.
- Dizeler sayfaya değişik **geometrik şekiller** içinde dizilmiştir.
- Şiirler, anlamlandırılması son derece zor metinler hâline getirilmiştir.

Temsilciler

Guillaume Apollinaire, Max Jacob, Jean Cocteau, Andre Salmon, Blaise Cendrars

FÜTÜRİZM (GELECEKÇİLİK)

- Sanayi çağının dinamizmini, heyecanını sanata taşıyan, kendilerinden önceki bütün sanat anlayışlarına karşı çıkan, 1909-1920 süresince etkili olan bir akımdır.
- 1909 yılında **Marinetti** tarafından yayınlanan bir manifestoyla İtalya'da ortaya çıkmıştır.
- **Dinamizm, canlılık, hareket, hız ve değişim** daima yüceltilmiştir.
- Makineye duyulan hayranlık anlatılmıştır.
- Duygunun yerini makine, çark ve fabrika gürültüleri almıştır.
- Makinenin bolluk, refah ve huzur getireceği savunulmuştur.
- Geleneksel tema ve şekiller terk edilmiştir.
- Geçmiş-şimdi-gelecek aynı anda verilmeye çalışılmıştır.
- Mecazlardan çokça yararlanılmıştır.
- Mantıklı dizeler reddedilmiş, "sözcüklere özgürlük" istenmiştir.
- Belli bir mısra tekniği olmayan, serbest biçimler kullanılmıştır.
- Ölçü ve kafiye kaldırılmış, şiirin söyleyişi basitleştirilmiştir.
- Kuralsız anlatım, özgürce seçilen sözcükler, otomatik yazı temel özellikleridir.

Temsilciler

Marinetti, Apollinaire, Mayakovski, Pasternak, Bontempelli, Burluk, Kurtçenykh, Hlebnikov; Nazım Hikmet

DADAİZM (KURALSIZLIK)

- Adını, Fransız şair Tristan Tzara'nın Larousse sözlüğünü rastgele açarak bulduğu "dada-oyuncak tahta at" sözcüğünden alan akım, I. Dünya Savaşı ve sonrası **kuşkucu** ve **isyankâr** bir kuşağın **ilkesizlik** üzerine kurulu sesi olmuştur.
- Tristan Tzara bu anlayışı şöyle açıklamıştır: "Kâğıt parçaları üzerine sözcükler yazın, bunları bir şapkanın içine atıp karıştırın, sonra tekrar çekip bir kâğıdın üzerine sıralayın; işte dadaizm."
- Her şeye kuşkuyla bakılmış, hiçbir şeye inanılmamış; **kuralsızlık** **kural hâline** getirilmiştir.
- Eski yıkımdan başka hiçbir amaç taşınmamıştır.
- Her türlü edebî akım, kural ve geleneğe karşı olunmuştur.
- Var olan bütün estetik değerler alaya alınmıştır.
- Şiir, serbest çağrışımlara dayandırılmıştır.
- Şiirde yeni ve şaşırtıcı imajlar kullanılmıştır.
- Dil, biçim, ahenk kaygısı taşınmamıştır.
- Alışlagelmiş şiir dilinden tamamen uzaklaşmıştır.
- Sözcükler, bilinen anlamları dışında kullanılmıştır.

Temsilciler

Tristan Tzara, Louis Aragon, Paul Eluard, Francis Picabia; Ercüment Behzat Lav, Ferit Edgü

SÜRREALİZM (GERÇEKÜSTÜCÜLÜK)

- İnsanın bilinçaltının sırlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan, sanatçıyı da iç beninin emirlerini kâğıda geçiren bir **otomat** olarak gören, mantık kurallarını, önceki edebiyat kurallarını reddeden, daha çok şiirde etkili olan bu akım, **Andre Breton** tarafından **Sigmund Freud**'un **psikanaliz** tezleri üzerine kurulmuştur.
- Aklın sınırlarını aşarak **bilinçaltındaki gizli gerçekliğe** ulaşabilmek amaçlanmıştır.
- Bilinçaltı, edebiyatın konusu ve kaynağı yapılmış; otomatik yazı tekniği kullanılmıştır.
- Akıl ve mantığa dayalı her şey reddedilmiştir.
- Akıl, gerçekleri örten baskı unsuru olarak değerlendirilmiştir.
- Sanat, **tesadüf ve otomatizmin** ürünü olarak görülmüştür.
- Sanatçı, **bilinçaltının emirlerini yazan bir otomat** kabul edilmiştir.
- Noktalama işaretlerine, imla kurallarına karşı çıkmıştır.
- Hayat, toplum, insan ve olaylar karşısında alaycı bir tavır takınılmış; **mizah ve alaya** büyük ilgi gösterilmiştir.
- Aklın denetiminde olmayan olağanüstülükler ilgi gösterilmiştir.
- Hayal, fantezi ve rüyalar önemsenmiş; **rüya**, insanın iç dünyasını keşfetmenin bir aracı olarak görülmüş; **hipnozdan** yararlanılmıştır.
- Çocukluk, hayatın en özgür ve gerçekçi dönemi kabul edilmiştir.
- Dilin kullanımında; açık, anlamlı ve faydalı olmak önemsenmemiştir.
- Alışılmışın dışında, yeni, şaşırtıcı ve bireysel imajlar kullanılmıştır.
- Bilinci çağırıştırabilecek her türlü tavrıdan uzak durulmuştur.

Temsilciler

Paul Eluard, Andre Breton, Louis Aragon, Rene Char, Philippe Soupault, Benjamin Perret, Robert Desnos, Jacques Prevert, Rene Crevel, Pierre Reverdy; Garipçiler, II. Yeniciler

NOT

LETRİZM (HARFÇİLİK)

- Hiçbir şey anlatmayan, anlamsız şiir; harflerin sesleriyle kurlan, dili aşan, uluslararası bir şiir oluşturma akımıdır.
- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görülmüş ve öncülüğünü Romen asıllı **Isidore Isou**'nun yaptığı bu akımın temsilcileri arasında **Maurice Lemaître**, **François Dufrene** de vardır.
- Alfabeyle on dokuz yeni harf daha eklenmiştir.
- Dadaizm ile bazı konularda benzerlikleri bulunan ve önemli ölçüde de bu akımdan doğan letrizmde, ses taklidi yoluyla anlam ötesi bir müzikalite aranmıştır.

EGZİSTANSİYALİZM (VAROLUŞÇULUK)

- 20. yüzyılda **Fransa'da ortaya çıkan**, insanın varoluş problemini edebiyat yoluyla işleyen akımın kurucusu **Danimarkalı filozof Søren Kierkegaard**, edebiyatta ise temsilcisi **J. P. Sartre**'dir.
- Bu akıma göre, insanın önceden belirlenmiş özü (kaderi) yoktur. Bu özü verecek bir güç (yaratıcı) de yoktur. Bu durumda **insan tamamen özgürdür**.
- Özgür insan, özünü ve değerlerini de kendi oluşturacak; o ne olmak istiyorsa o olacaktır.
- Ahlaki bakımdan da davranışları bir güç tarafından belirlenmemiş olan insan, kendi ahlaki değerlerini kendi oluşturacaktır.
- **Karamsarlık** ve **bunalım** edebiyatıdır.
- Meraki kamçılayan entrika önemsizleştirilmiş, tepkileri tahmin edilemeyen kahramanlar işlenmiştir.
- Eserde genellemelere dayanan karakter ve tiplere yer verilmemiş; süslü, sanatlı anlatımdan uzak durulmuştur.
- Romantizme, realizme ve gerçeküstücülüğe karşı çıkmıştır.
- Edebiyata toplumcu bir işlev yüklenmiş ancak halkın anlayabileceği bir edebiyat yapılmamıştır.
- Çağın bunalımlı, karamsar insanı yalın ve soğukkanlı şekilde anlatılmış; **kapalı, anlaşılması zor, sembolik eserler** ortaya çıkmıştır.
- İnsanın yaşadığı **hayatın saçma** olduğuna inanılmış, bu saçmalık insanın kendine yabancılaşması olarak görülmüştür.
- İnsanın özgürleşerek kendisini aşması gerektiği anlatılmıştır.

Temsilciler

Søren Kierkegaard, Hölderlin, Nietzsche, Paul Claudel, Andre Gide, Paul Valery, Robert Frost, William Faulkner, Andre Malraux, Jean Paul Sartre, Marleau-Ponty, Rilke, Franz Kafka, Albert Camus, Bernanos, Unamuno, S de Beauvoir...

MODERNİZM

- **Aydınlanma Çağı** ile kendini göstermiş, Batı'da kiliseye karşı bir tepki olarak doğmuş, **rasyonalizm, pozitivism, determinizm ve Darwinizmden** etkilenmiştir.
- Geleneksel anlatım ve yapı reddedilerek bilinç akışı, iç konuşma ve iç diyalog gibi teknikler kullanılmıştır.
- Doğanın çok boyutlu ve kavranması zor gerçeklerden oluştuğu savunulmuş; **birey bilinci, akıl ve sağduyu** öne çıkarılmıştır.
- Gerçekliğe ulaştıran tek yolun bilim olduğu savunulmuştur.
- Gözlem önem kazanmış, varlıklar göründükleri gibi yansıtılmıştır.
- Bireyi yansıtan çevre ve nesne tasvirlerine önem verilmiştir.
- Sanat eseri, kendi içinde bir bütün olarak görülmüştür.
- Anlatılanlar kişilerin iç dünyasının süzgecinden geçirilerek verilmiş, **neden-sonuç** ilişkisi kurulmuştur.
- **İnançlar reddedilmiştir**; yerellik ve topluma ait değerleri yansıtmama amacı yoktur.
- Sanatın kurmaca yapısına dikkatleri çeken ilk akımdır.
- **Alegorik anlatım** benimsenmiş; insanın karmaşık dünyası, bireyin bunalımları, birey-toplum çatışması, bireysel yalnızlık, toplumdan kaçış temaları işlenmiştir.

Temsilciler

James Joyce, Franz Kafka, Virginia Wolf, Marcel Proust, Sait Faik, Haldun Taner, Yusuf Atılgan, Vüsat O. Bener, Bilge Karasu, Nezihe Meriç, Atilla İlhan, Adalet Ağaoğlu, Ferit Edgü, Rasim Özdenören, Füzuran...

POSTMODERNİZM

- Türkçe karşılığı, "**modernizm sonrası**" ya da daha yaygın kullanımıyla "**modernizm ötesi**"dir.
- İnsanların bütün düşünce sistemlerine ve bunlara ait ilkelere inancını yitirmesine sebep olan gelişmelerden sonra, modernizme tepki olarak ortaya çıkmıştır.
- **Gerçekle kurmaca iç içe** kullanılmaya başlanmıştır.
- İroni ve parodi, **imgesellik ve masalsi öğelere** yer verilmiştir.
- Geleneksel sanat ve sanat anlayışlarına karşı çıkmıştır.
- Sebep-sonuç ilişkisi, edebî bir metnin olmazsa olmaz şartları arasından çıkarılarak gerçekle kurmaca arasındaki ilişkinin güçlü biçimde vurgulanması amaçlanmıştır.
- Bir metinde bir değil, birden çok anlatım tarzı bir arada kullanılmaya başlanmıştır.
- Okurun, okuduğu metinden birtakım sonuçlar çıkarmak yerine, metinle bütünleşerek bir bakıma metne katkıda bulunması amaçlanmıştır.
- Modernizmin temel dayanaklarından olan pozitivism, rasyonalizm ve determinizm reddedilir.
- Temelini **çoğulculuk, tarihilik, tabiata ve çevreye uyum** oluşturur.

Temsilciler

James Joyce, Virginia Wolf, Franz Kafka, Max Frisch, Alain Robbe Grillet, Umberto Eco, Octavio Paz, Albert Camus; Orhan Pamuk, Oğuz Atay, Latife Tekin, İhsan Oktay Anar, Hasan Ali Toptaş, Yusuf Atılgan, Elif Şafak, Metin Kaçan, Bilge Karasu, Nedim Gürsel, Pınar Kür, Adalet Ağaoğlu

ÖRNEK

Aşağıdakilerin hangisinde, belirtilen özellik birlikte verildiği akımla ilgili değildir?

- A) Hayale ve soyut betimlemelere yer verme (Empresyonizm)
- B) Düşüncelere değil, duygulara seslenme (Sembolizm)
- C) Biçimde yetkinliği, güzelliği, kusursuzluğu önemseme (Parnasizm)
- D) Millî ve yerel olan kaynaklara yönelme (Romantizm)
- E) İnsanı, soya çekim ve genetik özellikleriyle anlatma (Ekspresyonizm)

ÖRNEK

Şiirin şekline yenilikler getiren ----, ölçü ve kafiye kaldırmış, şiirde söz dizimini ve söyleyişi basitleştirmişlerdir. Bunun nedenini Marinetti, bildirisinde şöyle ifade eder: "Sıfatlar kalkacak çünkü bu yolla çıplak kalan isim, asıl rengini koruyacaktır; zarflar kalkacaktır çünkü zarf cümleye tedirgin edici bir ton birliği verir. Hep çift isim kullanılacaktır, arada herhangi bir bağlaç olmadan kendine benzeyen bir başka isim tarafından izlenecektir."

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) ekspresyonistler
- B) kübistler
- C) dadaistler
- D) sürrealistler
- E) fütüristler

ÖRNEK

"Uzun bir geleneğin doğallaşmış alışkanlıklarına kapılmamak; iyi, soyul, yüce denen kokuşmuş şeylerin yeniden canlanmasına izin vermek gerekir. Hayatımızı anlamsız kurallara uydurmaktan korumak şarttır. Yerleşik kuralları yıkmak, kamuoyunu şaşırtmak, sarsmak gerekir." **diyen bir yazarın aşağıdaki akımların hangisine bağlı yapıtlar vermesi beklenir?**

- A) Realizm
- B) Sembolizm
- C) Fütürizm
- D) Dadaizm
- E) Parnasizm

ÖRNEK

Aşağıdakilerin hangisinde, belirtilen özellik birlikte verildiği akımla ilgili değildir?

- A) Yeni ve şaşırtıcı imajlar kullanma (Dadaizm)
- B) Dinamizm, canlılık ve hızı yüceltme (Fütürizm)
- C) Resimdeki üç boyutluluğu, şiirde gerçekleştirmeye çalışma (Kübizm)
- D) Şiirde en küçük birim olarak sözcüğü değil, harfi esas alma (letrizm)
- E) Olay ve kişileri çevreye ve soya çekime bağlı olarak anlatma (Sürrealizm)

ÖRNEK

---- akımına göre doğa görünüşleri, insan hareketleri ve hiçbir somut olay, kendi kendilerine var olamazlar; bunlar duyularımızla kavradığımız birtakım görünüşlerdir. ---- akımının temsilcileri ise düşüncenin gerçek işleyişini ortaya koymak için yararlanılan saf bir ruhsal otomatizme, rüyanın sınırsız gücüne ve bugüne kadar önemsenmemiş belli çağrışımlar biçimlerinin üstün bir gerçekliği olduğuna inanırlar.

Bu parçada boş bırakılan yerlere aşağıdakilerden hangisi sırasıyla getirilmelidir?

- A) Realizm – Natürizm
- B) Sürrealizm – Realizm
- C) Sembolizm – Sürrealizm
- D) Parnasizm – Klasisizm
- E) Dadaizm – Parnasizm

ÖRNEK

Sorun, gerçekliğe, öykü yazarı olarak bakmak değildir. Sorun, öncelikle kendine dünyada bir yer arayan, konumunu belirlemeye çalışan insandır. Kendini anlamaya, anlamlandırmaya çalışmak, başka bir deyişle kendi yazgısını sorgulayıp üzerinde düşünme zorunluluğu duymak insani bir gereksinimdir. Bunun peşinden koşarsanız var olanlar içinde kendi yerinizi belirlersiniz. Bu, size bir bakış açısı sunar. Olan bitenleri bu bakış açısıyla değerlendirirsiniz.

Bu düşünceleri ileri süren bir yazar aşağıdakilerin hangisiyle nitelendirilebilir?

- A) Hümanist B) Akılcı C) Sembolist
D) Varoluşçu E) Gerçeküstücü

ÖSYM Sorusu

ÖRNEK

Aşağıdakilerden hangisi modernizmi esas alan yapıtların belirleyici özelliklerinden biri değildir?

- A) Yaşamın çok boyutlu ve kavranması zor gerçeklerden oluştuğu savunulmuştur.
B) Okurların merak duygusunun kamçılanması amaçlanmıştır.
C) Anlatıcı, büyük ölçüde birey bilinciyle kendi "ben"ini öne çıkarmıştır.
D) Topluma ait değerleri yansıtmaya amacı yoktur.
E) Bilinç akışı, iç konuşma ve iç diyalog gibi teknikler kullanılmıştır.